

УДК 410+417+4Укр.

БОЄВА Евеліна Володимирівна

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та зарубіжної літератур Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, 65020, Україна; тел.: +300487234098; e-mail: evelinaboeva@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-5966-0538

УКРАЇНСЬКІ ОНОМАСТИЧНІ РЕАЛІЇ У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ МИКОЛИ ЗЕРОВА

Анотація. Статтю присвячено дослідженню функційних особливостей онімів, що номінують українські реалії у поетичному дискурсі видатного українського поета-неокласика М. Зерова. Встановлено комунікативно-прагматичну скерованість антропонімів і топонімів у контексті сонетів українського митця, способи їхньої участі у створенні художнього цілого – поетичного циклу. Онімний простір літературного твору – це завжди відображення суб'єктивних уподобань письменника, його бачення та розуміння об'єктів навколишньої дійсності. Як змістотворчий компонент художнього тексту, оніми набувають нових конотацій, символізуються, стають важливим засобом емоційно-образного розгортання художнього твору. Вважаємо, що подібне дослідження є необхідним для подальшого розвитку теорії та практики української літературної ономастики. **Мета** статті полягає у визначенні функційно-стилістичних особливостей власних назв, що номінують реалії української історії та культури у поетичному дискурсі М. Зерова. **Об'єктом** дослідження є художнє мовлення Миколи Зерова, онімія його поезій. **Предмет** аналізу складають антропоніми і топоніми, що номінують реалії української історії та культури. **Методи** дослідження зумовлені специфікою онімного матеріалу, який передусім потребує системного підходу й традиційного описового методу. Стилістично-контекстологічний підхід дав змогу встановити комунікативно-прагматичний потенціал досліджуваних власних назв. **Висновки:** Власні назви у поетичному дискурсі М. Зерова мають широкий функційний діапазон, завдяки їхній інформативності короткий поетичний текст набуває семантичної місткості. Оніми у поезіях митця набувають узагальнено-символічного забарвлення, посідаючи провідну позицію у вербальному втіленні художньої концепції твору, у розв'язанні індивідуально-естетичних завдань, сприяють поглибленому розумінню авторського задуму.

Ключові слова: власна назва, поетичний дискурс, онім, реалії української історії та культури, антропонім, топонім, комунікативно-прагматична функція.

На відміну від дійсності, в художньому творі свобода ономавжитку надзвичайно ширша, що виявляється і в актуалізації внутрішньої форми власного імені, і в зверненні до різного роду екстралінгвальної інформації. Онімний простір літературного твору – це завжди відображення суб'єктивних уподобань письменника, його бачення та розуміння об'єктів навколишньої дійсності. Як змістотворчий компонент художнього тексту, оніми набувають нових конотацій, символізуються, стають важливим засобом емоційно-образного розгортання художнього твору. Як зазначає Т. О. Гаврилова, «власні назви – дуалістичні за своєю природою: в них є і загальне, вселюдське й

індивідуально-національне» [2, с. 54]. Цілком погоджуємось з такою тезою, адже національне не може існувати поза загальнолюдським (міжнаціональним), а універсальне реалізується тільки через національне. Отже, особливо цінним і результативним, на нашу думку, може виявитися аналіз письменницької інтерпретації тих онімних одиниць, які мають чи мали реальний денотат, або ж які можна визначити як етнокультурний знак, тобто онім, відомий абсолютній більшості носіїв певної мови, за яким у свідомості мовців для нього уже закріплена якась спільна інформація [7, с.112]. Тому, **актуальним** з цього погляду видається дослідження функційно-стилістичних особливостей власних назв, що номінують українські реалії у поетичному дискурсі видатного українського поета-неокласика Миколи Зерова, ономастичний простір творів якого дослідники розглядали лише спорадично (А. А. Калетнік, О. В. Коваль, М. В. Кудряшова), проте власні назви, ужиті в поезіях митця, мають широкий функційний та інформативний діапазон. Вважаємо, що подібне дослідження є необхідним для подальшого розвитку теорії та практики української літературної ономастики.

Відомий український філолог Ю. В. Шевельов (Юрій Шерех), що жив за межами України й належав до української діаспори, звертаючись до аналізу творчості та художньої манери Миколи Зерова писав про «вимірену пластику» Зерова, про прагнення митця до «шліфування малих деталей у шуканні гармонії гармонічнішої, ніж у першомайстрів» [10, с. 95]. Дійсно, поетичний світ М. Зерова насичений культурологічною інформацією, виразниками якої стають, зокрема власні назви, що презентують українське та світове культурне коло.

Метою статті є дослідження функційно-стилістичних особливостей власних назв, що номінують реалії української історії та культури, у поетичному дискурсі М. Зерова, визначення їх комунікативно-прагматичної скерованості. Зазначимо, що поезії М. Зерова містять багатий ономастичний матеріал, що є свідченням незвичайної обдарованості, високої інтелектуальності, різносторонньої обізнаності цього митця. Низка поезій М. Зерова, відомого як першорядного майстра сонетної форми, присвячена опису культурних та історичних явищ України і не тільки.

Об'єктом дослідження є художнє мовлення Миколи Зерова, онімія його поезій. **Предмет** аналізу складають антропоніми і топоніми, що номінують реалії української історії та культури. **Матеріалом** представленого дослідження є сонети з циклів «Київ», «Дніпро», «Пейзажі»; диптих «Херсон», сонети «Куліш», «Князь Ігор» та «Чернігів», з яких методом суцільної вибірки було проведено відбір усіх без винятку антропонімів та топонімів. **Методи** дослідження зумовлені специфікою онімного матеріалу, який передусім потребує системного підходу й традиційного описового методу. Стилістично-контекстологічний підхід дав змогу встановити комунікативно-прагматичний потенціал досліджуваних власних назв.

Про важливість онімів у поетичному дискурсі М. Зерова свідчить насиченість його творів пропріальною лексикою. Серед 83 віршів, вміщених на с.22–70 першого тому [4], 63 містять оніми чи / і відонімні прикметники. Ми погоджуємось з думкою І. В. Хлистуна, що саме енциклопедична інформація

власного імені найбільш значуща, відбиває культурно-історичний, естетичний, морально- і соціально-оцінний компоненти [8, с. 4]. Власні назви завдяки своїй підвищеній інформативності і роблять поетичні тексти М. Зерова семантично насиченими.

Важливе місце серед поезій М. Зерова посідають вірші, пов'язані з Києвом. «Київ з лівого берега», «Київ-традиція», «Київ навесні ввечері», «У травні» – назви сонетів з циклу «Київ» [4, с. 27–29]. Звісно, вживання топоніма у назвах поетичних творів чітко окреслює їх тему. Цікаво, що у самих текстах сонетів топонім *Київ* жодного разу не згадується, але представленість його у назвах та згадка в текстах київських реалій (в т.ч. і власних назв) дозволяє читачеві однозначно інтерпретувати текст. Так, у сонеті «Київ навесні ввечері» відсилка до *Києва* здійснюється за допомогою вживання особових займенників *ти, твій*. При цьому згадуються характерні деталі київських пейзажів (*сліпучих краєвидів*) – води Дніпра і річкові схили, славетні київські каштани тощо: «*Ти все стоїш, веселий, ясновидий./ І недаремно вихваляють гіді/ Красу твою, твій найдорожчий дар./ Синіють води, зелені яр, І стелються сліпучі краєвиди/ А вулиці твої виводить зір/ В повітря чисте, в запашний простір, <... >/ І в тихий час, як западає ніч,/ Поважно гомонять старі каштани/ І в небо зносять міради свіч*» [4, с. 28].

Сонет «У травні» починається згадкою *Дніпра*, і це єдина власна назва у тексті твору. Проте вона чітко окреслює описуваний об'єкт – характерний київський пейзаж: «*Емаль Дніпра, сліпучо-синій сплав,/ Газон алей і голе жовтоглиння,/ І в поводі прозорого проміння/ Зелені луки – як розлогий став*» [4, с. 29].

За нашими спостереженнями, найбільш насичений власними назвами сонет «Київ – традиція»: 7 онімів, у т.ч. 2 антропоніми, 4 топоніми, 1 ергонім (назва поетичної збірки Павла Тичини 20-х років минулого ст. «Плуг»). Найбільша концентрація онімів (1 топонім, 3 антропоніми) у цьому творі представлена у другому катрені, де згадуються події, пов'язані з історією міста, та їх інтерпретація у давніх історичних джерелах: «*Тут бивсь норманн, і лядський Болеслав/ Щербив меча об Золоті ворота;/ Про тебе теревені плів Ляссота/ І Левассер Боплан байки складав*» [4, с. 28].

Згадуваний *лядський Болеслав* – польський король, причому це може бути Болеслав Другий Сміливий (кінець XI ст.) або Болеслав Хоробрий (кінець X – початок XI ст.). Обидва вони брали участь у боротьбі між київськими князями й здійснювали походи на Київ [3, т. 1, с. 154–155]. Похід Болеслава на Київ змальовано згадкою топоніма *Золоті Ворота*. Ця історична споруда, що збереглася у місті до сьогодні, виступає у поетичному тексті репрезентантом міста в цілому, як синекдоха. Два інших прізвища, згаданих у катрені, належать особам, що залишили описи своїх подорожей Україною, котрі стали джерелами інформації про її минуле. *Шляхтич Ляссота*, вояк і дипломат, посланий до запорозьких козаків, щоб намовити їх до війни з Туреччиною, залишив опис своєї подорожі – цінне джерело для історії та географії України [3, т.4, с. 1402]. Французький інженер і військовий картограф *Гійом Лявассер Боплан* (XVII ст.), що перебував на польській службі, переважно в Україні, зробив карту України

та видав «Опис України», де подав географічні та економічні відомості про неї. Цей твір, що вперше зображував Україну, викликав значний інтерес у Європі [3, т. 1, с. 157–158].

У першому катрені сонета М. Зерова згадується видозмінена архаїчна назва Києва, яку приписували остготам: «*Ніхто твоїх не заперечить прав./ Так, перший світ осяв твої висоти;/ До тебе тислись войовничі готи,/ І Данпарштадт із пуці виглядав*» [4, с. 28]. Насправді остготи називали місто Днапстадир, а скандинави називали його «Дніпровське місто» [5, с. 189]. М. Зеров, таким чином, модернізує цю архаїчну назву Києва (нім. штадт – «місто»). Низка власних назв у сонеті «Київ – традиція» створює хронологічну лінію від найдавніших часів (Данпарштадт готських часів) до сучасності: в останньому терцеті згадується *Тичина*, *голосний і юний* та його поетична збірка «Плуг».

У сонеті «Київ з лівого берега» змальовано панораму міста (тема твору вичерпно окреслена у заголовку), але ойконім *Київ* у тексті сонета відсутній. Проте зв'язність тексту дозволяє однозначно інтерпретувати присвійний дейксис *твій* як однозначно співвідносний з онімом *Київ*: «*Давно в минулім дні твоєї слави,/ І плаче дзвонів стоголоса мідь./ Що вже не вернеться щаслива мить/ Твого буяння, цвіту і держави*» [4, с. 27]. Зазначений сонет містить, крім топоніма у заголовку, лише одну власну назву – прізвище архітектора Г. Шеделя, якому приписують, зокрема, авторство т.зв. брами Заборовського, збудованої у стилі бароко [3, т. 2, с. 705]: «*Глянь на химери барокових бань,/ На Шеделя білоколонне диво*» [4, с. 26]. Білоколонне диво, що про нього йдеться в сонеті, – це архітектурна споруда, якій присвячено ще два сонети М. Зерова – «Брама Заборовського» [4, с. 30–31]. І знов, як у циклі сонетів «Київ», власна назва, що увійшла до заголовку, в текстах вже не згадується. Натомість описується постать митрополита *Рафаїла Заборовського*, на кошти якого збудовано браму до подвір'я митрополичого будинку при соборі св. Софії у Києві, та сама ця брама – витончений витвір мистецтва бароко. При цьому ім'я митрополита залишилося у заголовку в іменуванні архітектурної споруди. У сонеті знаходимо характеристику митрополита (*смирений рясофорний меценат, світильник щедрий і благий*), опис брами (*золото й шарлати, крутодахі вирости палати*), але на позначення і людини, і брами використовуються особові займенники, а не власні назви: «*Ні, не бундючний, ситий гетьманат,/ Не багатир – полковник череватий, –/ Її поставив очі чарувати/ Смирений рясофорний меценат./ Намігся він, замість жебрацьких хат,/ Убрати гору в золото й шарлати,/ І крутодахі вирости палати/ Серед поліських гонтом битих хат./ Наук любив він сяйво щирозлоте/ І був світильник, щедрий і благий./ В дні займанщин, хижацькі і бруталні,/ Святительську пишноту панагій/ Він забував для книг і готувальні*» [4, с. 30]. Типовий для М. Зерова прийом використання власних назв у поетичному творі – вживання певної кількості антропонімів та топонімів у дванадцятирядковому тексті сонета. В результаті поетичний текст виявляється насиченим власними назвами. Так, у сонеті «Київ – традиція» на 80 слів припадає 8 власних назв.

Згадки назв інших міст України фіксуються в поезіях М. Зерова рідше, ніж

назва Києва. Представлені вони в сонеті «Чернігів», диптиху «Херсон», у циклі сонетів «Пейзажі». При цьому топоніми знов-таки не є частотними, вони можуть бути представлені лише у назві твору, як-от у вірші «Чернігів», або в назві й один раз у тексті твору («Херсон»).

Проте характерною рисою сонета «Чернігів» є вживання в ньому інших онімів. Цей твір відзначається великою «онімною насиченістю». Текст його починається із замальовки сучасного поетові міста (погляд з вікна потягу), а далі сучасні пейзажі супроводжуються згадками про історичне минуле. І сприяють цьому зокрема власні назви – топоніми та антропоніми: *«Могутніх ферм мереживо прозоре,/ Залізний ляск і двоколійна путь/ В широкий світ непереможно звуть,/ Де йде життя і довгу ниву оре./ Де **Болдині** дримали тихі гори,/ Де плавав сіверський рибалка **Круть**,/ Б'ють молоти, нові часи кують/ І будять луку займище просторе./ А там, позаду, на валу міським/ Біліють вежі, золотом густим/ Горять хрести – і тиша залягає./ Плекаючи, що в давнині жило,/ Останні дні дримотно досипає./ **Олегів** мужніх прастаре кубло»* [4, с. 29].

У сонеті згадується місцевий топонім *Болдині гори*, що створює місцевий колорит. Важливий для хронотопу твору також відтопонімний прикметник *сіверський*: він окреслює як просторові, так і часові параметри (сіверські землі середньовіччя). Характерний для М. Зерова інтертекстуальний прийом – згадка літературного персонажа. Його поетичні тексти насичені відсиланнями до літературних творів та їх персонажів. Так, у сонеті «Чернігів» таким твором стало оповідання І. С. Нечуя-Левицького «Рибалка Панас Круть» та його герой. Дія оповідання українського письменника відбувалася в місцях, близьких до Чернігова. Крім літературно-культурних асоціацій, Чернігів для поета пов'язаний з історичним минулим: це місто – *Олегів мужніх прастаре кубло*, адже тут правили князі Ольговичі.

У диптиху «Херсон» онімів значно менше, ніж у «Чернігові»: згадано Катерину Другу при змалюванні реальної архітектурної деталі міста (*«Шатро небес, і гострий дух долину, / І гордий напис над рядком колон: / «Спасителеві світу – Катерина»*, [4, с. 38]) та – у другому сонеті – *Херсон*.

Як відомо, Херсон засновано 1778 року й названо за тодішньою модою ім'ям давньогрецького міста-колонії в Криму Херсонес, яка походила від діалектного слова зі значенням «півострів» [5, с. 454]. М. Зеров змальовує реалістичні деталі південного степового міста, що було засноване в часи моди на античність. І хоч пейзаж сучасного поетові міста далекий від античних канонів (*Ріка в зелених плавнях, жвавий порт, / Герби і судна всіх держав і націй; / Ведуть угору нас ряди акацій, / Нудний, звичайний степовий ескорт*), проте наслідування (чи скоріше імітація) античності зберігається в архітектурних деталях серед буденно-побутової атмосфери (*Де в куряві розкопаного валу / Храм-мавзолей покоїть свій фронтон*) як *Держави грецької примара злудна*. Такою самою штучною деталлю виступає на цьому фоні й назва міста, що влучно помітив поет: *«Цей вал, надгробки (їх зосталось трохи!) –/ Застиглий шум пістрявої епохи,/ Що тут метала бистрий «фараон»:/ Епохи тьми, неволі і азарта,/ І грецька назва з притиском: **Херсон** –/ З тії ж колоди*

висмикнута карта» [4, с. 39]. Сонети з циклу «Пейзажі» не насичені онімами, проте вжиті в них поодинокі топоніми й антропоніми функціонально виразні і виконують комунікативно-прагматичну функцію.

Так, у сонеті «В Донбасі» їх лише два – *Донбас* та *Сиваш*. Назва сонета «В Донбасі» чітко окреслює зображуваний об'єкт – південноукраїнський степ, при тому, що в самому тексті цей топонім не вживається: «*Дванадцять дні, дванадцять синіх чап/ Над сірими і ржавими ярами –/ Ми їх пили маленькими ковтками,/ Бо знали ми: півмісяць буде наш*» [4, с. 55]. Топонім *Сиваш* (об'єкт, досить віддалений від Донбасу) орієнтує читача у просторі й демонструє зв'язок між різними частинами України – степовим Донбасом та її морськими регіонами: «*З далеких гін, де море і Сиваш, / Вітри міцними набігали снами, / Схилився день до західної брами,/ І вабив степ із саду і піддаш*» [4, с. 55].

У сонеті «28 серпня 1914» за допомогою виразних деталей передано красу українського степу, а наприкінці пейзажної замальовки топонім називає місце дії: «*Степ розповзавсь без міри й перепон,/ Над ним склеплялось небо білочоле,/ Мотались дзвоники, і Гуляйполе/ У діл спускалось, оповите в сон*» [4, с. 56].

Сонет «Степові дороги» містить оніми *Полтава* й *Гоголь*: «*Я бачу їх. Заломами поволі/ Вони сповзають, за шляхом шлях,/ В розлогих і закурених полях/ Там, де струнки шикуються тополі./ Крізь жовтий пил, що осідає доли,/ В яру з'явився черепичний дах,/ І димарями по сухих горбах/ Полтава їжить на видноколі./ Я знаю їх – мов спомин ранніх літ,/ Мов Гоголя невитравлений слід,/ Мов співи давнини повноголосі*» [4, с. 56].

І якщо топонім *Полтава* представляє у поетичному тексті зображуваний об'єкт, то згадка прізвища М. В. Гоголя насичує топос України літературно-культурними асоціаціями, що сприймаються автором, а відтак і читачами як *співи давнини повноголосі*.

Характерною рисою культурологічно насиченої поезії М. Зерова є численні апеляції до культурних українських реалій. Завдяки інформативності топонімів та антропонімів короткий поетичний текст набуває семантичної місткості.

Так, у сонеті «Куліш» (загальний обсяг, включаючи назву, становить 63 слова) вжито 8 власних назв. Проаналізувавши текст зазначеного сонету, спробуємо з'ясувати функційно-стилістичні особливості використаних у ньому онімів: «*Давно в труні Тарас і Костомара,/ Грабовський чемний, лагідний Плетньов.../ Сивіє розум і холоне кров;/ Літа минулі – мов бліда примара./ Та він працює. Феніксом з пожару/ Мотронівка народжується знов;/ Завзяттям віє від його промов,/ І в очах – відблиск молодого жару./ Він боре тупість і муругу лінь,/ В Європі хоче «ставити курінь»,/ Над творами культурників п'яніє;/ І днів старечих тягота легка,/ І навіть в смертних муках агонії / В повітрі пише ще його рука*» [4, с. 32].

Сонет містить опис діяльності Пантелеймона Куліша наприкінці його життя. Антропоніми, що зафіксовані в перших чотирьох рядках, пов'язані з діяльністю Кирило-Мефодіївського братства (1845–1846) та з першою половиною життя П. Куліша. *Тарас* – Т. Г. Шевченко, з яким Куліш познайомився у 1843 р. Відомо, що Куліш прихильно зустрів появу «Кобзаря» і

«Гайдамаків», публікував твори великого поета у часи, коли це заборонялося, був одним із переписувачів його творів, що поширювалися у рукописах [9, т.1, с. 334–335]. *Костомара* – Микола Іванович Костомаров, один із засновників і діячів Кирило-Мефодіївського братства, відомий український історик та письменник *Грабовський* – Михайло Грабовський, польський письменник і критик, що народився й жив в Україні і приятелював з П. Кулішем [3, т.2, с. 479]. Що ж до згаданого у сонеті Плетньова, то, вочевидь, йдеться про П. О. Плетньова, петербурзького поета і критика, видавця журналу «Современник» (1838–1846), який виступив у ньому зі схвальною рецензією на Шевченків «Кобзар» [9, т.2, с. 11]. Згадана у сонеті *Мотронівка* – хутір П. Куліша під Борзною, де він оселився у 80-ті рр. 19 ст. і активно займався літературною та науковою працею, досить чітко локалізує географічний простір поезії М. Зерова. Саме тут Куліш перекладав Біблію, Шекспіра, Байрона, Шіллера, написав драму «Байда, кн. Вишневецький» та поему «Маруся Богуславка», монографію «Отпадение Малороссии от Польши». У Мотронівці П. Куліш помер і був похований [3, т.4, с. 1232]. Відомий фразеологічний вираз як *фенікс з попелу* (*воскрес, відродився*) означає відродження чогось загиблого і пов'язаний з давньоєгипетським міфом про чарівного птаха, який, проживши 500 років, спалював себе, а потім воскресав з попелу молодим. Використання цього фразеологізму у сонеті Зерова зумовлене трагічним фактом із життя П. Куліша: 1885 року в Мотронівці згоріла хата письменника з усіма рукописами [6, с. 10].

Згадка *Європи* у тексті сонету відбиває один із найважливіших мотивів у творчості та світогляді пізнього Куліша: у збірці віршів «Хуторська поезія» лунають мотиви засудження власного народу за його «азійську дикість» та «криваву гайдамаччину» і заклик прилучитися до європейського культурництва і здобути просвітою свободу [6, с. 11]. Таким чином, насиченість невеличкого поетичного твору власними назвами виконує важливу роль, адже вони наповнюють текст культурологічною інформацією.

Роздуми над історією України та її культурною спадщиною звучать також у вірші «Розмова на пароплаві» з циклу «Дніпро». Цей вірш так само насичений власними назвами, адже на 79 слів, що складають текст і його назву, припадає 5 власних назв. А якщо підрахувати тільки повнозначні слова (63), то частка власних назв ще більша: до 7%. На цей раз місцем дії та відправною точкою роздумів ліричного героя стає Дніпро, двічі згаданий у тексті твору, – на початку та ближче до кінця, як іменник та як похідний від нього прикметник: «**Дніпро** засклавсь. По горах тепла тінь;/ Ритмічно допотопні б'ють колеса./ «Звернись лицем до низового плеса/ І хоч в думках зазивний поклик кинь./ Хай припливуть, за куренем курінь,/ Чайки, чуби, що розігнав **Нечеса**,/ І хай **Сіркова** стать довготелеса/ Списом розкреслить надбережну ринь»./ «Ні, вже не припливуть. Нову будову/ Поклади ми на темну гладь **Дніпрову**,/ **В** музей замкнули ми старовину./ А може й те, що весь той вік не світський/ Є тільки виплід молодого сну,/ Що й досі снить романтик **Яворницький**» [4, с. 35–36]. Цей сонет, як і інші поезії М. Зерова, відзначається високим ступенем інтелектуальності і водночас високим ступенем емоційної напруги,

характерним для ліричних творів. Колізія твору полягає в тому, що ліричний герой усвідомлює: безповоротно йде в минуле історія українського народу – Запорозька Січ, козацькі курені, чуби і човни-чайки (деталі, згадані у другому катрені). Правильна інтерпретація тексту можлива лише за умови, що в читача наявна інформація про ці речі, а також про те, хто такий *Нечеса*. Йдеться про Григорія Потьомкіна, який на початку 70-х років 18 ст. був прийнятий у козацький курінь під прізвиськом Грицька Нечоси, а у 1775 р. доручив ліквідувати Запорізьку Січ [1, с. 335, 354]. Старовина для сучасників поета перетворюється на музейний експонат. Або й узагалі починає трактуватися як результат романтичного сприйняття дійсності – *виплід молодого сну*. У зв'язку з цим у сонеті згадується прізвисько відомого українського історика, етнографа, фольклориста Дмитра Івановича *Яворницького*, який велику увагу приділяв дослідженню українського козацтва і Запорізької Січі.

Сонет «Святослав на порогах» із циклу «Дніпро» містить 5 топонімів та двічі повторений антропонім – ім'я київського князя Святослава, сина князя Ігоря та княгині Ольги: *«Варуфорос? Геландрі? Змеженілий,/ Липневі води котить Вулніпраг./ А князь стоїть, невитертий варяг –/ Веде свої на північ монок сили./ Та сам полинув би що тільки сили/ Під Доростолом свій поставить стяг./ Він народивсь для бою і звитяг.../ Що Київ? Мати? Досвід посивілий? <...>/ Хто в далеч рвався, головою ліг./ І з черепа п'яного Святослава/ П'є вже вино тверезий печеніг»* [4, с. 35]. Оними, представлені у сонеті, є інформаційно важливими. Так, топоніми *Варуфорос*, *Геландрі*, *Вулніпраг* виконують роль маркерів хронотопу: вони його окреслюють, вказуючи тим самим на місце й час дії. Топонім *Доростол* пов'язаний з інформацією про одну з важливих подій у житті князя Святослава: князь разом зі своєю дружиною рушив на Дунай і під містом Доростолом розбив болгарське військо [1, с. 25]. Сьогодні це місто на північному сході Болгарії називається Сілістра, проте давня його назва *Durosturum* латинського походження: *durus* – «міцний» та *turum* – «фортеця» [5, с. 382]. Згадка Києва, рідного міста Святослава, пов'язана з відомим з літописів епізодом його життя: мати, княгиня Ольга, просила сина не кидати її при старості, не залишати рідне місто [1, с. 26]. Нарешті, останні рядки сонета відбивають відомий з літописів драматичний кінець князя: повертаючись з невеличкою дружиною до Києва, на дніпровських порогах Святослав спробував пробитися крізь військо печенігів. Але воїнів Святослава та його самого було вбито, а з черепа князя Святослава князь печенігів зробив чашу, окував її золотом і на бенкетах пив із неї вино [1, с. 29–30]. Таким чином, антропонім – ім'я князя – обрамляє текст, вживаючись на його початку (у назві) й наприкінці (у передостанньому рядку). Тим самим для адресата сонета образ князя Святослава актуалізується, набуваючи особливої виразності.

Сонет М. Зерова «Князь Ігор» пов'язаний з подіями, зображеними у пам'ятці давньоукраїнської літератури «Слово о полку Ігоревім». Цей твір насичений не тільки прихованими цитаціями зі «Слова», а й власними назвами, що іменують об'єкти, зображені у творі. Таких назв п'ять, а вжиті вони сім разів у поезії в 14 рядків. Сама назва сонету обрана, очевидно, не без впливу

назви відомої опери Бородіна за сюжетом твору – «Князь Ігор»: «*Князь Ігор очі до зеніту звів/ І бачить: сонце під покровом тьмяним./ Далека Русь за обрієм багряним,/ І горе чорне накликає Див./ Та не вважає князь на віщий спів:/ Нум, русичі, славетні дні спом'янем,/ Покажем шлях коціям препоганим/ До Лукомор'я голих берегів! / А любо Дону шоломом зачерпни!.. / Одважний князю, ти не знаєш смерти,/ Круг тебе гуслі задзвенять, тебе/ Від забуття врятують і полону./ В стременах став, зорить. А кінь гребе,/ І ловить ніздрями далеку вогкість Дону» [4, с. 61]. Оними, що окреслюють хронотоп і культурний простір сонета, – це двічі повторена (у заголовку й першому рядку) назва головного героя *Князь Ігор*, міфонім *Див* (фантастична істота зі слов'янської демонології, згадувана у тексті літературної пам'ятки), а також низка топонімів. Це назва батьківщини русичів Русь, двічі повторений гідронім *Дон*, що є дуже важливим для хронотопу «Слова». Адже битва русичів з половцями відбулася саме в басейні Дону, в «Слові» річка неодноразово згадується. Зеров у сонеті вдається майже до буквальної цитації тексту твору: *А любо Дону шоломом зачерпни!..* В опері князь Ігор переправляється через Дон, тікаючи з полону. Нарешті, ще один топонім – *Лукомор'я* – має для читача виразні поетично-архаїчно-казкові конотації, що йдуть від пушкінських рядків (*У Лукоморья дуб зелёный*), і тому вписується в зображення поетичне сивої давнини.*

Отже, інформативна вагомість власних назв у поезіях М. Зерова дозволяє зробити короткий поетичний твір семантично насиченим. Стислий текст набуває значеннєвої місткості завдяки потужної інформативності онімів, що іменують певні реалії. Власні назви, представлені в поетичних творах М. Зерова, набувають узагальнено-символічного забарвлення, посідаючи провідну позицію у вербальному втіленні художньої концепції твору, у розв'язанні індивідуально-естетичних завдань, сприяють поглибленому розумінню авторського задуму.

Література

1. Аркас М. М. Історія України-Русі / М. М. Аркас. – К.: Вища школа, 1990. – 456 с.
2. Гаврилова Т. О. Ономастика фразеологізмів: універсальне та етнічне / Т. О. Гаврилова // Українська мова. – 2004. – № 4. – С.52–64.
3. Енциклопедія українознавства: в 4-х т. – К.: Глобус, 1994. – Т.1 – 400 с.; Т.2 – 800 с.; Т.4 – 400 с.
4. Зеров М. К. Твори: в 2 т. / М. К. Зеров. – К.: Дніпро, 1990. – Т.1: Поезії. Переклади. – 843 с.
5. Никонов В. А. Краткий топонимический словарь/ В. А. Никонов. – М.: Мысль, 1966. – 509 с.
6. Стріха М. В. Пантелеймон Куліш і його «Чорна рада» / М. В. Стріха // Куліш П. Чорна рада. Хроніка 1663: [роман]. – К.: Котигорошко, 1993. – С.5–12.
7. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. – Ч. II. Функціонування власних назв: [монографія] / М. М. Торчинський. – Хмельницький: ХНУ, 2009. – 374 с.

8. Хлистун І. В. Власна назва в українській поезії II пол. XX ст. (семантико-функціональний аспект) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – «Українська мова» / І. В. Хлистун. – К., 2006. – 20 с.
9. Шевченківський словник: у 2 т. / Є. Кирилюк (відп. ред.). – К.: Гол. ред. УРЕ, 1976–1978. – Т.1 – 416 с., Т.2 – 412 с.
10. Шерех Юрій. Поза книжками і з книжок / Ю. Шерех. – К.: Час, 1998. – 448 с.

References

1. Arkas, M. (1990), *History of Ukraine-Rus*. Kiev, High school, 456 p.
2. Gavrilova, T. O. (2004). Onomastics of phraseologisms: universal and ethnic. *Ukrainian language*. [Ukrai'ns'ka mova], No. 4, pp.52–64.
3. Encyclopedia of Ukrainian Studies (1994). Kiev, Globus, Vol. 1 – 400 p., Vol. 2 – 800 p., Vol. 4 – 400 p.
4. Zerov, M. K. (1990), *Works: in 2 vol.*, Kiev, Dnipro, vol. 1, 843 p.
5. Nikonov, V. A. (1966). *A brief toponymic dictionary*. Moscow, Thought, 509 p.
6. Strika, M.V. (1993). Panteleimon Kulish and his “Black Council”. *Kulish P. Chorna Rada. Chronicle 1663*. [Kulish P. Chorna rada. Hronika 1663], Kiev, Kotigoroshko, pp. 5–12.
7. Torchinskiy, M. M. (2009). *The structure of the onymic space of the Ukrainian language. Vol. II. Functioning of own titles*, Khmelnytsky, KhNU, 374 p.
8. Khlistun, I. V. (2006). *Own name in Ukrainian poetry II floor. Twentieth century (semantic-functional aspect)*. Kiev, 20 p.
9. Shevchenko dictionary, (1976–1978). Kiev, URE, Vol.1 – 416 p., Vol.2 – 412 p.
10. Sherik, Yuri (1998). *Outside books and books*. Kiev, Hour, 448 p.

БОЕВА Эвелина Владимировна

кандидат филологических наук, доцент кафедры украинской и зарубежной литератур Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», ул. Старопортофранковская, 26, Одесса, 65020, Украина; тел. : +300487234098; e-mail: evelinaboeva@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-5966-0538

Аннотация. Статья посвящена исследованию функциональных особенностей онимов, что номинируют украинские реалии в поэтическом дискурсе выдающегося украинского поэта-неоклассика Н. Зерова. Установлено коммуникативно-прагматическую направленность антропонимов и топонимов в контексте сонетов украинского писателя, способы их участия в создании художественного целого – поэтического цикла. Онимное пространство литературного произведения – это всегда отражение субъективных предпочтений писателя, его видение и понимание объектов окружающей действительности. Как содержательный компонент художественного текста, онимы приобретают новые коннотаций, символизируются, становятся важным средством эмоционально-образного развертывания художественного произведения. Считаем, что подобное исследование необходимо для дальнейшего развития теории и практики украинской литературной ономастики. **Цель** статьи заключается в определении функционально-стилистических особенностей имен собственных, что номинируют реалии украинской истории и культуры в

поэтическом дискурсе Н. Зерова. **Объектом** исследования является художественная речь Николая Зерова, онимия его стихов. **Предмет** анализа составляют антропонимы и топонимы, номинирующие реалии украинской истории и культуры. **Методы** исследования обусловлены спецификой онимного материала, который прежде всего требует системного подхода и традиционного описательного метода. Стилистическо-контекстологический подход позволил установить коммуникативно-прагматический потенциал исследуемых имен. **Выводы:** Собственные имена в поэтическом дискурсе Н. Зерова имеют широкий функциональный диапазон, благодаря их информативности короткий поэтический текст приобретает семантической ёмкости. Онимы в стихах поэта приобретают обобщённо-символической окраски, занимая ведущую позицию в вербальном воплощении художественной концепции произведения, в решении индивидуально-эстетических задач, способствующих углубленному пониманию авторского замысла.

Ключевые слова: имя собственное, поэтический дискурс, оним, реалии украинской истории и культуры, антропоним, топоним, коммуникативно-прагматическая функция.

Evelina BOYEVA,

Candidate of Philology Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian and Foreign Literature of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, st. Staroportofrankovskaya, 26, Odessa, 65020, Ukraine; tel .: +300487234098; e-mail: evelinaboeva@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-5966-0538

Summary. The article is devoted to the study of the functional features of onyms that nominate Ukrainian realities in the poetic discourse of the prominent Ukrainian neoclassicist poet N. Zerov. The communicative-pragmatic orientation of anthroponyms and toponyms in the context of sonnets of the Ukrainian artist, the ways of their participation in the creation of the artistic whole – the poetic cycle – were established. The lonely space of a literary work is always the reflection of the subjective tastes of the writer, his vision and understanding of objects in the surrounding reality. As a creature component of artistic text, onyms acquire new connotations, symbolize, become an important means of emotional-figurative deployment of artistic work. We believe that such a study is necessary for the further development of the theory and practice of Ukrainian literary onomastics. The **purpose** of the paper is to determine the functional and stylistic peculiarities of own names, which characterize the realities of Ukrainian history and culture in the poetic discourse of N. Zerov. The **object** of the study is the artistic speech of Nikolai Zerov, an onyms of his poetry. The **subject** of analysis consists of anthroponyms and toponyms that characterize the realities of Ukrainian history and culture. The research **methods** are determined by the specificity of the onymic material, which primarily requires a systematic approach and a traditional descriptive method. The stylistic-contextual approach enabled us to establish the communicative-pragmatic potential of the investigated proper names. **Conclusions:** Own names in the poetry discourse of N. Zerov have a wide functional range, due to their informative nature, short poetic text acquires semantic capacity. Onyms in the poetry of the artist acquire a generalized symbolic color, taking a leading position in the verbal embodiment of the artistic concept of the work, solving individual aesthetic tasks, contribute to an in-depth understanding of the author's plan.

Key words: proper noun, poetic discourse, onym, realities of Ukrainian history and culture, anthroponym, toponym, communicative-pragmatic function.